

DHIMA YA MWINGILIANOTANZU KATIKA SHEREHE ZA MWAKA KOGWA

Fred Wanjala Simiyu

IKISIRI

Makala hii inahusu umuhimu wa mwingilianotanzu katika fasihi simulizi ya Kiafrika kwa kutumia mfano wa miviga ya *mwaka kogwa*. Utafiti ulitumia miviga ya *mwaka kogwa* kama mfano wa jukwaa linalotoa fursa ya kudhihirisha mwingilianotanzu katika fasihi simulizi ya Kiafrika. Madhumuni ya makala hii ni kuonyesha namna ambavyo mwingilianotanzu huamilisha miviga ya *mwaka kogwa*. Imebainika kuwa, miviga ya *mwaka kogwa* hujengwa na kuamilishwa kutokana na uchanganyikaji wa tanzu zinazoingiliana kikorasi na kimatini, kutenguana, kujinyambua na kusemezana wakati wa utendaji. Mahusiano haya kati ya tanzu hizi ndani ya *mwaka kogwa* husaidia miviga hii kutekeleza wajibu wake kupitia njia anuai. Matokeo ya utafiti huu yamethibitisha maoni ya Senkoro (2011), aliyedai kuwa, inawezekana kabisa kuwa, tanzu za fasihi simulizi hazipaswi kuainishwa moja moja. Utafiti ulifanywa katika kisiwa cha Zanzibar na uchanganuzi ukafanywa kwa mujibu wa malengo ya utafiti. Mbinu ya Uchunzaji-Mahuluti inayojumuisha kushiriki, kushuhudia na kuhoji ilitumika katika kukusanya nyimbo, majigambo, malumbano ya utani na maghani, zikiwa tanzu kuu zilizowasilishwa wakati wa sherehe za Mwaka Kogwa, mwaka wa 2016. Kimsingi, utafiti huu umethibitisha kuwa, miviga ya mwaka kogwa ni mfumo timilifu wa maarifa, ambao unajengwa kutokana na mchanganyiko wa tanzu na vipera visivyoweza kutenganishwa katika hali halisi ya utendaji. Mchanganyiko huu wa tanzu ndio huiwezesha kutekeleza majumu yake mbalimbali miongoni mwa Wamakunduchi. Haya ni kinyume na mkabala uliopo unaopania kutenganisha fasihi simulizi katika tanzu zinazojitegemea (Bayo 2012, Okporoboro 2006, Ogumbiyi 1988 na Kubik 1977). Kwa hivyo, utafiti huu unaboresha mbinu za uainishaji na uchanganuzi wa fasihi simulizi ya Kiafrika kwa kuzingatia sifa ya mwingilianotanzu.

Dhana za msingi: dhima, mwingilianotanzu, utendaji, mwaka kogwa

1.0 UTANGULIZI

Data katika makala hii inatokana na sherehe za mwaka kogwa zilizofanywa mwaka wa 2016, ambapo mwandishi alihudhuria. Utafiti huo uliofanywa kuhusu mwingilianotanzu katika miviga ya *mwaka kogwa* umedhihirisha kuwa, tanzu mbalimbali katika miviga hii huchanganyikana wakati wa utendaji, na kwa hivyo, hazipaswi kuwekewa mipaka ya kudumu. Tanzu hizi ni pamoja na nyimbo, malumbano ya utani, majigambo, maghani, methali, misemo, tarihi, visasili, khurafa, mighani na misimu. Baada ya kubainisha kuwapo kwa mwingilianotanzu katika miviga ya *mwaka kogwa*, makala hii inachunguza nafasi ya huu mwingiliano wa tanzu katika uamilishaji wa miviga ya *mwaka kogwa*. Hii ina maana kuwa, uchambuzi katika makala hii unalenga kubainisha namna ambavyo mwingilianotanzu huu ni nguzo muhimu katika kuiwezesha miviga ya *mwaka kogwa* kutekeleza majukumu yake. Kwa hivyo basi, makala imebainisha kuwa, mwingilianotanzu (hali ambayo hujitokeza ama kwa fanani kujua au kutojua), huiwezesha miviga ya *mwaka kogwa* kutekeleza kazi yake kupitia njia na mbinu mbalimbali kama tunavyoeleza hapa chini.

2.0 MBINU ZA MWINGILIANOTANZU NA DHIMA ZAKE

2.1 Kujenga Miviga ya *Mwaka Kogwa*

Fanani katika miviga ya *mwaka kogwa* walitumia kongoo la fasihi simulizi ya jamii ya Wamakunduchi kama marejeleo yao. Ndani ya kongoo hili, tanzu zenye asili tofauti, zilizotungwa na watu tofauti, katika miktadha tofauti na kurejelea matukio tofauti huletwa

pamoja. Kuhusu hili, Chesaina (2003) anasema kuwa, ngano ndio utanzu ambao ni makutano ya tanzu zingine, kutokana na uwezo wake wa kubeba tanzu zingine kwa kuzipa majukumu mapya pamoja na ngano yenyewe kujiimarisha kimuundo na kifani. Naye McCaskie (1989:75) anadai:

Ubunaji na ubunaji-upya wa vijenzi vya *asantese* unakaidi mipaka dhahiri ya kifasili, kwani *asantese* ni zao la mahojiano na mazungumzo ya ndani kwa ndani *kati ya vijenzi vyake*, yanayoifanya iwe nyumbufu, changamano na yenye mianya. Hili huifanya ikaidi uwezekano wa kuichambua kipwekepweke (msisitizo ni wangu).

Hii ina maana kwamba, *mwaka kogwa* kama mfumo timilifu ulio na miuundo dhahiri ni zao la uumbaji wa Wamakunduchi, unaojengwa kwa tanzu mbalimbali zinazolingiana katika viwango (viviga) tofautitofauti. Kuhusu hili, McCaskie (1989) anashikilia kuwa, uainishaji na *uchanganuzi* (msisitizo ni wangu) wa *asantese* ni wa kimuktadha na wa kiutendaji. Hii ni kwa sababu, maudhui yenyewe yanategemea nyongeza na punguzo linalotokana na utendaji. Kwa kuunganisha yaliyokuwa yametenganishwa; na kwa kusema kitu kilekile kwa njia tofautitofauti, miviga ya *mwaka kogwa* huibuka na muktadha changamano unowezesha maana mpya kuibuliwa huku ya jadi ikipanuliwa na kupewa sura mpya katika ulimwengu wa sasa. Barber (1991:20) anaunga hili mkono anaposema:

Kongoo la *oriki* linalolenga mada fulani maalum, huundwa kwa fito zinazotokana na tanzu tofautitofauti. Kwa hivyo, tanzu hazina uhusiano wowote tofauti na uhusiano unaopatikana kutokana na utendaji husika. Mwingilianotanzu huu unaweza kufasiliwa kwa msembo: enyi tanzu nendeni pamoja, kwa njia moja au nyingine, hata kama hamkutungwa pamoja na wala kwa lengo moja.

Maumbo ya *mwaka kogwa* hutokana na mifanyiko ya kingazi ya kitanzu. Utafiti huu umebainisha kuwa, mifanyiko hii ya kitanzu huanza na tanzu ndogongogo kubebwa na tanzu kubwa kiasi. Hizi tanzu ndogo ni pamoja na methali, misemo, misimu na ngano ambazo huungana ili hujenga tanzu kubwa kiasi. Tanzu zinazobeba hizi tanzu ndogondogo ni pamoja na nyimbo, maghani, malumbano ya utani, ngonjera na majigambo. Hatimaye, hizi tanzu kubwa kiasi huingiliana na kushirikiana kupitia mifanyiko mbalimbali ya kitanzu katika kujenga utanzu mkuu ambao ni *mwaka kogwa*. Kwa hivyo, tanzu ndogondogo kupitia kwa tanzu kubwa kiasi hujenga maudhui na fani ya *mwaka kogwa*. Hii ina maana kuwa, hizi tanzu ndogondogo pamoja na tanzu kubwa kiasi zikiondoshwa, utanzu mkuu hautakuwapo. Barber (1989:14) anachangia hili kwa kusema kuwa, matini zote hupatikana ndani ya matini nyingine kupitia mifanyiko mahuluti ya mwingilianomatini.

Katika miviga ya *mwaka kogwa*, kuna malumbano ya utani yanayotolewa wakati wa uchomaji wa kibanda ambapo, waimbaji wanatumia methali mbili: *mkosa mila ni mtumwa* na *baniani mbaya kiatu chake dawa*, ambazo ndizo kitovu cha malumbano yao. Methali hizi zinatumiwa katika malumbano haya ya utani ili kurithisha historia na utamaduni wa Wamakunduchi. Kwa mfano, methali *mkosa mila ni mtumwa*, inatumiwa kwanza kusimulia kuhusu ujio wa biashara ya watumwa pamoja na kutetea uendelezaji wa mila na desturi za Wamakunduchi, ukiwamo usherekeaji wa miviga ya *mwaka kogwa*. Kwa hivyo, miviga hii imejengwa kwa fito za malumbano ya utani, nyimbo, majigambo, mighani na maghani yanayoshirikiana na kuingiliana kuanzia mwanzo hadi mwisho. Kwa hakika, *mwaka kogwa* haiwi miviga iwapo tanzu hizi zitaondolewa. Ikitokea hivyo, basi *mwaka kogwa* itasalia kuwa kovu ambalo halina muundo wala maudhui yoyote.

Vilvile, wimbo wa 'Shamba', wake Mzee Issa Matona, uliopigwa usiku katika sherehe za mwaka kogwa, pia ulitumia methali: *Mpunga bila kuutwanga huupati mchele wake; mtoto akililia wembe mpe; na kila mgombea fupa mwisho humng'oa meno*; pia msembo: *Shamba limeshakushinda wanalilima wenzio*; na msimu: *umeniacha kwenye mataa*. Semi hizi ziliungana katika kujenga wimbo huu ambao maudhui yake yalilenga kuionya jamii dhidi

ya utepetevu na kutowajibika. Maudhui ya wimbo huu wa ‘Shamba’ yalisawiriwa vyema kwa kuzitumia semi hizi kama fani. Hili ni jukumu mojawapo la miviga ya *mwaka kogwa* ambayo hulenga kuiasa jamii kwa kubainisha maadili yanayokubalika katika jamii hii. Kwa hivyo, matumizi ya tanzu mbalimbali ndani ya malumbano ya utani na wimbo wa ‘Shamba’ katika miviga ya *mwaka kogwa* uliwezesha kufanya kazi yake vizuri zaidi.

Hizi tanzu ndogo ni pamoja na methali, misemo, misimu na ngano ambazo ziliungana ili hujenga tanzu za wastani. Tanzu zilizobeba hizi tanzu ndogondogo ni pamoja na nyimbo, maghani, malumbano ya utani, ngonjera na majigambo. Hatimaye, hizi tanzu za wastani ziliingiliana na kushirikiana kupitia mifanyiko mbalimbali ya kiutanzu katika kujenga miviga ya *mwaka kogwa*. Kwa hivyo, tanzu ndogondogo kupitia kwa tanzu za wastani zilijenga maudhui na fani ya *mwaka kogwa*. Hii ina maana kuwa, hizi tanzu ndogondogo pamoja na tanzu za wastani zikiondoshwa, miviga hii haitakuwapo. Jambo jingine ni kuwa, aghalabu tanzu ndogondogo zilibainika katika tanzu za wastani, kwa kutajwa tu, kwa neno moja au kipande kidogo cha utanzu mdogo, ili kuhakikisha kuwa muwala na mdundo wa utanzu husika hauyumbishwi.

Zaidi ya haya, *mwaka kogwa* haupaswi kuchukuliwa kama mfumo timilifu unaoundwa na tanzu mbalimbali, bali kama mchakato wa mwingiliano wa tanzu zinazotokana na kongoo linaloelea la fasihi simulizi ya Wamakunduchi. Hii ni kwa sababu, tanzu za wastani nazo ziliungana kujenga miviga ya *mwaka kogwa*. Miviga hii ilijengwa kwa fito za malumbano ya utani, nyimbo, majigambo, mighani na maghani yaliyoshirikiana na kuingiliana kuanzia mwanzo hadi mwisho. Ni mwingilianotanzu huu wa tanzu ndogondogo ndani ya tanzu za wastani ndio uliojenga na kuamilisha miviga ya *mwaka kogwa*. Hali hii inafanana na ile anayoelezea Barber (*khj*:18) kuhusiana na *oriki*:

Oriki haina mwisho wala mipaka dhahiri kwani, *oriki* ni kama mkoba mkubwa unoweza kumeza tanzu zingine kama vile methali, mashairi na vitendawili... tanzu hizi ndani ya *oriki* hazina uhusiano wa moja kwa moja, ila zinaletwa pamoja kutokana na maudhui lengwa.

Kwa hivyo, kama kongoo la *mwaka kogwa* ni mkusanyiko wa tanzu zilizotungwa na watu tofauti; katika nyakati tofauti na kwa malengo tofauti; basi kongoo hili linawakilisha sauti na mitazamo tofautitofauti ya kijamii kuhusu maisha. Hivyo basi, kila utanzu unapaswa kuchanganuliwa kivyake na kwa pamoja kwa wakati huo huo.

2.2 Mbinu ya Kuhalalisha Maoni ya Fanani

Katika jamii nyingi za Kiafrika, wazee hushikilia nafasi maalum ya kuielekeza jamii kupitia kwa maneno yao yenye busara. Busara na hekima hii inatokana na umri pamoja na tarjiba yao pevu inayotokana na wao kuishi na kuona mengi. Maneno haya ya wahenga hubeba sauti na mamlaka ya jamii nzima. Kwa hivyo, mtu yeyote katika jamii akitaka asikilizwe kwa makini, anaweza akatumia baadhi ya maneno ya wazee hawa, ambayo huhifadhiwa ndani ya tanzu mbalimbali za fasihi simulizi. Tanzu hizi ni kama vile, methali, misemo na ngano. Hii ndio maana, fanani hutumia tanzu ndogondogo katika tanzu kubwa kiasi kwa lengo la kutafuta sauti yenye mamlaka na ya kijamii ili wazo au maoni yake yaweze kukubalika kwa urahisi na jamii. Kwa hivyo, matumizi ya methali, misemo na ngano katika nyimbo, majigambo na maghani ni uingizaji wa sauti ya wahenga wanaowakilisha jamii nzima.

Katika wimbo wa ‘Shamba’, wake Mzee Issa Matona, fanani alitumia methali: *Mpunga bila kuutwanga huupati mchele wake; mtoto akililia wembe mpe; na kila mgombea fupa mwisho humng’oa meno*. Anapotaja methali hizi katika wimbo wake, anatumia mamlaka katika sauti ya wahenga ili kuiasa jamii kuhusu hatua bainifu katika safari ya maisha.

2.3 Kuonyesha Umahiri wa Fanani

Mwingilianotanzu unaweze kutumiwa kama mizani ya kupima ubingwa wa fanani husika. Hii ni kwa sababu, uhamaji kutoka utanzu mmoja hadi mwingine bila shida yoyote unathibitisha ubingwa wa fanani katika kumaizi fasihi simulizi pamoja na uwezo wake mkubwa wa kukumbuka (Tsui 2008). Utanzu ndani ya utanzu mwingine au unaotolewa sambamba na utanzu husika, unaweza kubainika tu kutokana na fani au maudhui yake. Hii ni kwa sababu, maneno au mishororo inayochukuliwa au kunukuniwa kutoka tanzu hizi zinazobebwa na tanzu zingine huwa sio kamilifu. Fanani, hususan wale magwiji, huvunjavunja tanzu hizi kimakusudi na kuchukua vipande kutoka tanzu zingine kwa ustadi wa hali ya juu. Wanaweza kuurejelea tena utanzu tajwa baadaye na kuutolea maelezo marefu au kuiachia hadhira itafakari. Kwa hivyo basi, sehemu hizi za tanzu zinaweza kujitenga na kusimamia ile maana lengwa ya utanzu husika au kutumiwa kwa nanma tofauti kabisa. Kuhusu hili, Tsui (2008:234), anasema:

Uhamaji wa fanani kutoka *thoko (majigambo)* hadi *sefela (maghani ya wachimba migodi)*; *sefela (maghani ya wachimba migodi)* hadi *thoko (majigambo)* na hatimaye kutoka *thoko (majigambo)* hadi *sefela (maghani ya wachimba migodi)* unafanywa kwa ustadi mkubwa hivi kwamba ni vigumu kubainisha mipaka kati ya tanzu hizi. Mipaka inabainika tu kupitia ubainishaji wa maudhui ya kila utanzu katika fasihi simulizi ya Basotho.

Hiyo basi, fanani ambaye ana uwezo wa kutumia tanzu nyingi ndani ya utanzu mmoja huchukuliwa kama mlumbi hodari. Kwa hivyo, mwingilianotanzu hutumiwa kudhihirisha kuwa fanani husika anaielewa jamii pamoja na utamaduni wake barabara. Hali hii huifanya hadhira imsikilize kwa makini. Maitaria (2010:15) anaunga hili mkono kwa kusema:

Matumizi ya methali zaidi ya moja katika uwasilishaji wa ushairi huweza kutumiwa kama mizani ya kubainisha umahiri na uhodari wa fanani; ni mbinu ya kuhakiki viwango vya umbuji au ubunifu wa watunzi.

Kwa mfano, wakati wa kibanda kuchomwa moto, wanajamii (wanawake kwa wanaume na wa kaskazini na kusini), walijibizana kwa kutumia nyimbo na malumbano ya utani yaliyobeba tanzu zingine kama vile: *ukienda unagusagusa tu, kumbe chombo kimeenda mrama; ngozi kwa ngozi kuna ujira nini; usiponipa kanga kama mgomba, nyama yangu huipati; kipindupindu haya pindukia; na wa kusini si watumwa, huu ndio utamaduni wetu.* Katika hatua hii, mwingilianotanzu unadhihirika zaidi kwani nyimbo na malumbano ya utani yaliyowasilishwa yalijigeuza na kuwa majigambo na ngonjera kwa wakati mmoja. Aidha, tanzu hizi zilibeba tanzu zingine kama vile ngano, methali na misemo. Hapa, fanani anachagua neno kuu katika methali na kuliingiza katika wimbo ili kueleza namna kikundi cha Kusini kinavyothamini na kuendeleza utamaduni wa Wamakunduchi. Uteuzi na uingizaji wa neno hili (watumwa) linalosimamia ujumbe ndani ya methali husika unafanywa kwa ufundi wa hali ya juu ili kupitisha ujumbe uliokusudiwa pamoja na kuuwezesha wimbo uweze kuimbika. Ufundi huu wa fanani unaiwezesha miviga ya mwaka kogwa kutekeleza wajibu wake mbalimbali kwa wakati mmoja kupitia kwa mwingilianotanzu.

2.4 Mbinu za Kifani

Kila fanani hujitahidi kuibuka na mwingiliaontanzu uliosukwa vizuri ili kudhihirisha ubingwa wake wa kisanii. Barber (1991) anashadidia hili kwa kusema kuwa, kila utanzu katika maghani ya *oriki* umeunganishwa na tanzu zingine kwa namna ya ajabu, kwani tanzu zinachukuliana nafasi katika kukamilisha utanzu mkuu wa *oriki*. Halikadhalika, umbo na muundo katika *mwaka kogwa* unatokana na uradidi na mpangilio maalum wa tanzu ambazo

huathiri matendo na matukio ndani ya miviga hii, kwa madhumuni maalum (kuweza kutekeleza majukumu yaliyonuiwa na jamii). Kuhusu hili, Senkoro (2011) anasema kwamba, tanzu huingizwa katika tanzu zingine ili kuleta mtiririko wautakao fanani, wakaunganisha sehemu na sehemu katika visa vyao.

Kwa mfano katika wimbo wa 'Shamba' tunatambua kuwa, kuna matumizi ya semi nyingi ambazo zimefuatana. Kwa mfano, kuna methali kama vile *mpunga bila kuutwanga huupati mchele wake; mtoto akililia wembe mpe; na kila mgombea fupa mwisho humng'oa meno*. Methali ya kwanza ina maana kuwa, ukitaka kupata kitu kizuri lazima ukihangaikie. Kitu hicho kizuri kinamithilishwa na mchele ambao haupatikani hivi hivi tu bila kufanya kazi ya kuukoboa mpunga, shughuli ambayo huchosha. Methali ya pili inalenga kuwaasa wanajami kuwa, wanapokumbana na watoto wasiozingitia maelekezo ya wazazi wao, wanapaswa kuwaacha maana hatimaye watapata shida. Aidha, methali ya tatu inabeba ujumbe kama ule wa methali ya pili.

Kwa hivyo, tanzu ndogondogo hutumiwa kama matofali ya kujenga tanzu kubwa kiasi. Chesaina (1997) anashadidia rai hili kwa kudai kuwa, inawezekana kabisa kuwa, nyimbo hutumiwa ndani ya hadithi kama mbinu ya ukando katika drama. Chesaina (1997:19) anachangia hoja hii anapodai kuwa:

Ingawa kila utanzu una sifa zake, na mahali pamoja na muda wa kutolewa, tanzu hizi wakati mwingine huingiliana. Utanzu wa hadithi ndio una uwezo mkubwa wa kubeba tanzu zingine katika utendaji. Tanzu zinazobebwa na hadithi huiongezea ufasihi wake pamoja na kuisaidia iweze kutekeleza wajibu wake vizuri zaidi.

Kila fanani hujitahidi kuibuka na mwingiliaontanzu uliosukwa vizuri ili kidhihrisha ubingwa wake wa kisanii. Uchambuzi huu umejishughulisha na nafasi ya kila utanzu kama kipengele cha fani katika kuumba umbo na muundo wa mfumo timilifu wa fasihi. Kwa mfano, wimbo wa *Shamba*:

Fanani: Unapotaka kutwanga kinu na mchi uweke,
Usogeze mpunga na ungo wako ushikex2
Mpunga bila kuutwanga huupati mchele wakex2

Hadhira: Niache ee eehx2
Shamba limeshakushinda
Wanalilima wenziox2

Fanani: Umeyabeba mapanga na majembe mkononi
Unajitia uzembe sasa kuri hulionix2
Umeuchezea wembe umekukata vidole
Kila mchezea wembe humkata vidoleni

Hadhira: Niache ee eehx2
Shamba limeshakushinda
Wanalilima wenziox2

Fanani: Unapotupa chupa linaumiza mikono
Wajipa kuchupachupa na kutaka mapambano
Uligombea fupa limekung'oa meno
Kila mgombea fupa mwisho humng'oa meno

Hadhira: Niache ee eehx2

Shamba limeshakushinda
Wanalilima wenziox2

Kiitikio

Fanani: Mama nalia
Hadhira: Nampenda kulikoni wote
Fanani: Usinishike bega
Hadhira: Mume wangu yuko hapa hapa
Fanani: Wewe ni wangu
Hadhira: Umeniacha kwenye mataa

Katika wimbo huu wa ‘Shamba’ kuna matumizi ya semi nyingi ambazo zimefuatana. Kwa mfano, kuna methali kama vile *mpunga bila kuutwanga huupati mchele wake; mtoto akililia wembe mpe; nakila mgombea fupa mwisho humng’oa meno*. Tumekwishafafanua maana ya methali ya kwanza na ya pili. Methali ya tatu inabeba ujumbe kama ule wa methali ya pili. Semi hizi zimeungana na kushirikiana katika kujenga fani na maudhui ya wimbo wa taarab kwa jina ‘Shamba’.

Wimbo huu wa ‘Shamba’ pia ulishirikiana na kuungana na tanzu zingine kama vile nyimbo, malumbano ya utani, majigambo na ngonjera ili kuumba fani na maudhui ya miviga ya *mwaka kogwa*. Kwa hivyo, tanzu ndogondogo zilitumiwa kama matofali ya kujenga tanzu za wastani. Chesaina (k.h.j) anashadidia rai hili kwa kudai kuwa, inawezekana kabisa kuwa, nyimbo hutumiwa ndani ya hadithi kama mbinu ya ukando katika drama. Hali hii imeelezwa waziwazi na mhimili wa nadharia ya Ujumi wa Kinudhuma unaosema kwamba, matini simulizi hupangwa katika mistari inayopokezana, kuingiliana na kukamilishana bila kuzingatia kwa dhati mipaka ya kimatini (Hymes *khj*).

2.5 Kusisitiza na Kupanua Wigo wa Maudhui

Mwingilianotanzu unachangia pakubwa katika kuibua maudhui yenyewe na kuonyesha umuhimu wake katika tanzu kuu za *mwaka kogwa*. Tsui (2008) anaunga hili mkono kwa kusema kuwa, fanani anatoka katika *thoko* na kuingia katika utanzu wa *sebeko* kwa lengo la kutaka kupitisha ujumbe wa ziada. Kwa hivyo, hali hii ya mwingilianotanzu humsaidia fanani kupitisha ujumbe mbalimbali kwa wakati mmoja na ndani ya utanzu mmoja. Naye Tonkin (1989:42) anashadidia hili kwa kudai kuwa, baadhi ya tanzu huchukuliwa kama nyenzo zinazobeba taarifa maalum. Utajaji wa aina hii unabainishwa pia na Chesaina (2003) anayedai kuwa, wakati mwingine, jina la shujaa maarufu katika jamii hutajwa katika wimbo, *hivyo kuingiza mighani ndani ya wimbo husika* (msisitizo ni wangu). Kuhusu wajibu huu, Herman (2011:80) anasema:

Katika ubunifu wa masimulizi, suala la mwingilianomatini *badala ya mwingilianotanzu*, humfanya msikilizaji aweze kuwa na uwezo wa kupokea mambo mengi kwa wakati mmoja (msisitizo ni wangu).

Kuhusu hili, Namulandah (2011:36) anashadidia hali hii ya mwingilianotanzu kwa kusema: Nyimbo ni sehemu muhimu sana ya ngano. Hutumiwa kuboresha usimuliaji; kama kiungo cha matukio katika msuko husika; hutambulisha au kuzua taharuki na kuondoa uchovu wa masimulizi. Wakati mwingine, nyimbo ndio maudhui wakati masimulizi hubeba maudhui yenyewe.

2.6 Kutoa Muhtasari na Majumuisho

Tanzu ndogondogo hutumika kama majumuisho ya maudhui ndani ya tanzu kubwa kiasi na tanzu kuu. Hali hii hudhihirika kupitia namna mbalimbali: Kwanza, kuna baadhi ya tanzu ambazo pia zinatumiya tanzu zingine kama anwani ili kudokeza yaliyoma kwa ufupi. Maoni haya yanungwa mkono na Sengo na wenzie (1987) wanaposema kwamba, kuna hadithi fupi kadhaa na mashairi mengi ambayo hutumia methali kama vichwa au kama semi zenye hekima zinazoongezea uzito katika maudhui. Katika kazi yetu, wimbo wa *Pembe* na ule wa *Shamba* unadhihirisha matumizi ya tanzu zingine kama anwani. Kuhusu hili, Maitaria (2010:109) anasema: “Ushairi wa *ukimea* ni ule ambao hutumia methali katika anwani yake.”

Aidha, kwa kuwa semi hizi huwa zimezoeleka, matumizi yake hutoa muhtasari wa maelezo marefu ndani ya utanzu husika. Senkoro (2011) anashadidia hoja hii kwa kudai kuwa, wimbo hutumiwa ndani ya ngano ili kuleta msisitizo wa jambo fulani ambalo mtambaji analiona kuwa lina umuhimu; pia unaweza kutumiwa kama njia ya kuondoa uchovu pale ambapo msanii anang’amua kuwa, ametoa maelezo marefu mno ya kinathari. Naye Chesaina (1991) anasema kwamba, methali hutumiwa katika ngano kwa ajili ya kuhitimisha ngano husika au kutoa muhtasari wa mafunzo ndani ya ngano hizo.

Pili, tanzu hutumiwa kama mkarara au kiitikio cha tanzu zingine ili kutoa mukhtasari wa yaliyomo. Urudiajirudiaji wa sehemu fulani ya utanzu husika (mkarara au kiitikio) kwa lengo la kusisitiza kinachoelezwa huwarudisha waimbaji nyuma au kuwapeleka mbele ya tukio kwa namna ya utabiri. Matumizi yake basi, yanamsaidia fanani kubainisha kitovu cha kazi yake kwa njia ya kiitikio. Vilevile, uradidi huu huchangia katika kuleta uimbikaji wa wimbo haswa kuhusiana na mapigo yanayotokana na mizani na vina. Uradidi wa maneno, mishororo au kipande fulani huisaidia hadhira kujinasibisha na utanzu unaotolewa ili iweze kujumuika katika utendaji. Kwa ujumla, msisitizo huu wa yaliyomo katika tanzu mbalimbali unasisitiza pia majukumu ya miviga ya *mwaka kogwa*, hivyo kuisaidia kutekeleza wajibu wake vizuri zaidi.

2.7 Kufikirisha Jamii

Fanani mtajika hutumia tanzu mbalimbali ili kuzua taharuki miongoni mwa hadhira yake. Hapa, fanani anaweza kuanza kuimba wimbo halafu ghafla, anaacha na kuanza kutongoa hadithi, labda, kisasili na kabla ya kukamilisha utongoaji, akataja methali na kuhitimisha na majigambo. Kila utanzu unazua hamu ya kutaka kujua zaidi, kwa kukoleza maudhui makuu. Fanani anatomia tanzu hizi kubainisha ama mandhari yaleyale au tofauti yanayosisitizwa na tanzu zingine kupitia mwingiliano wa korasi. Hali hii huifanya hadhira iwe makini kwa kutafakarishwa kuhusu jambo moja kwa undani au mambo mengi yanayotokana na kukaribiana kwake.

Matumizi ya tanzu ndogondogo ndani ya utanzu mkubwa, huwa na lengo la kuipumzisha hadhira. Kwa hivyo, utanzu unaotumiwa na utanzu mwingine huwa kama kituo cha mapumziko kwa hadhira. Hadhira hupewa fursa ya kutafakari kuhusu yaliyosemwa na fanani na kujiandaa zaidi. Kuhusu hili, Maitaria (2010:114) anasema:

Methali ya katikati huifanya hadhira kuwa na kipindi cha kupumua au wasaa wa kuruhusu ubongo kutafakari mawazo yaliyoibuliwa na kuuweka tayari kupokea mawazo mapya.

Kwa mfano, katika nyimbo za *mwaka kogwa*, kuna matumizi ya misemo na misimu zaidi ya moja: *ngozi kwa ngozi, kipindu pindu pindukia* na *nyama yangu haupati*; pamoja na matumizi ya misimu: *tutombane hadi tukwete* na *kutuzingua*. Matumizi haya ya semi nyingi ndani ya tanzu zingine yanalenga kuwafikirisha wanajamii kuhusu dhima ya miviga ya

mwaka kogwa kwa ujumla. Semi hizi zinawafanya wanajamii kutafakari kwa kina kuhusu haja ya kuendelea kushiriki katika utamaduni huu hata katika ulimwengu huu wa sasa. Kuhusu hili, Chesaina (1997: 19) anasema:

Wimbo huwa kama chachu kwa fanani na hadhira kuendelea kushiriki katika matendo husika ili kuendeleza maudhui ya hadithi hiyo.

2.8 Kueleza na Kurithisha Historia

Unukuzi unaotokana na tanzu za kihistoria husaidia jamii kuendelea kuhifadhi na kurithisha utamaduni wake kwa vizazi vipya. Kupitia kwa unukuzi na urejeleaji wa matini za zamani, fanani anaunganisha vizazi vinavyopatikana katika nyakati tofauti kwa mujibu wa mpito wa wakati. Fanani anafanya hivyo kwa kupatanisha na kuhusisha matukio ya sasa na yale ya zamani. Kuhusu haya, Barber (1989) anasema kuwa, matini za jadi zina mvuto fulani unaolekeza utunzi na utolewaji wa tanzu za leo. Aidha, usasa unabainika kupitia tanzu za leo, ila zinaporithishwa na kuhifadhiwa, zinakuwa sehemu ya jadi. Naye White (1989) anasema kwamba, uimbaji wa maghani simulizi ni njia moja ya kuikubali historia, na kuondokana nayo wakati huo huo. Uhamaji huu unamsaidia fanani kutembea na hadhira yake kutoka katika usasa huku ikiwapeleka kwenye ukale na kuwarudisha kwenye usasa kwa wakati huo huo.

Hili linachangiwa na Barber (1989) anaposema kuwa, maghani ya *oriki* hutolewa sio kama tukio au kitendo tu, bali kama utendaji wa kiusemezano ambapo mhusika asiyebainika waziwazi hutekeleza wajibu muhimu. Utendaji wa *oriki* humsaidia fanani aweze kudhihirisha uleo kwa kutumia matofali ya ukale lakini sio kuonyesha ukale katika usasa. Kadhalika, malumbano yanayotewa wakati wa uchomaji wa kibanda, hutumiwa kuelezea dhima ya *mwaka kogwa* pamoja na asili ya makundi haya mawili ya Wamakunduchi: wa kaskazini na wa kusini. Historia hii inatolewa kwa madhumuni ya kushindana na hata kuikumbusha jamii nzima kuhusu asili ya mgawanyiko pamoja na asili ya utamaduni wa Wamakunduchi. Hii ndio maana Wanjiku na Mutahi (1988) wanashikilia kuwa, kupitia kwa utendaji, fanani hubainisha matamano, hamu, matumaini, wasiwasi na falsafa ya jamii yake pamoja na kuandika historia yake.

Aidha, mwingilianotanzu unamwezesha fanani kuvunja kingo zinazote- nganisha udhahania na uhalisia. Hapa fanani anatumia tukio linalojiri katika jamii na kuliunganisha tukio ambalo lililotokea zamani. Huenda tukio la zamani limebaki kama kisa kisichokuwa na uhalisia wowote kutokana na mpito wa wakati. Katika hali hii, fanani anawakumbusha kuhusu kichotokea zamani kwa kukihusisha na kinacho- tokea sasa hivi. Chesaina (1997) anatetea kauli hii kwa kusema kuwa, wakati mwingine tukio la kihistoria ndani ya hadithi linaweza kutajwa katika wimbo; kwa kutaja jina la jagina ili kuwamotisha fanani na hadhira. Naye White (1989) anaunga mkono jadi hii kwa kusema kuwa, fanani mzuri ni yule anayedhihirisha umahiri katika kuoanisha yaliyopita na yaliyopo. Kwa kufanya hivyo, watakuwa wanajaribu kuchora ramani zinazotokana na tajiriba yao kwa kusoma ramani za jadi.

Kadhalika, urejeleaji wa tanzu za kale katika tanzu za kisasa unaonyesha kuwa, utunzi wa kale ni jiwe la pembeni ambalo linategemewa sana na watunzi wa leo. Urejeleaji huu ni ushahidi tosha kuwa, fanani wanaheshimu ukoko wanaoupata katika tanzu za zamani zinazobeba hekima ya wahenga. Hii ni kwa sababu, unukuzi huu humsaidia fanani kutumia tanzu za zamani kama mhimili unomwezesha kuibuka na tungo mpya au kuupa usasa utanzu wa kale ili kuusasaisha. Barber (1991) anakubaliana na kauli hii kwa kusema kwamba, kupitia utendaji, tanzu hunyambuliwa na kutungwa upya ili kuhifadhi ukweli fulani kuhusu jamii. Aidha, utendaji wake huwakilisha ukale katika usasa ili kudhihirisha uhusiano- tegemezi kati ya leo na jana. Hili linaungwa mkono na White (1989) kwa kusema kuwa

fanani mzuri ni yule anayedhihirisha umahiri katika kuoanisha yaliyopita na yaliyopo. Kwa kufanya hivyo, watakuwa wanajaribu kuchora ramani zinazotokana na tajiriba yao kupitia kwa usomaji wa ramani za jadi.

2.9 Kuchangamsha Hadhira

Fanani hutumia tanzu zaidi ya moja katika uwasilishaji wa utanzu mkuu ili kuondoa uchovu na kuteka hisia za wasikilizaji wake ili watamani kumsikiliza zaidi na zaidi. Maelezo ya Bukenya na Wenzake (1997:71) yanaunga mkono ukweli huu:

Nyimbo, maghani na semi zinatumiwa kuisisimua hadhira ili iweze kushiriki katika utendaji wa ngano inayotongolewa.

Naye Chesaina (2003) anasema kwamba, katika utongoaji wa hadithi, vitendawili hutumiwa kama chachu ya kuisisimua hadhira. Fanani ambaye anafanikiwa kufanya hivyo bila kuathiri mtindo na muwala wa utanzu mkuu hufanikiwa kupata umaarufu miongoni mwa wanajamii. Barber (1991) anaunga wazo hili mkono kwa kusema kuwa, fanani mtajika wa *oriki* ataibua na kujaza mapengo ndani ya utanzu anaouwasilisha kwa kutumia tanzu zingine ili kuondoa uchovu miongoni mwa hadhira. Urudiaji wa sehemu fulani fulani za matini tofauti huendeleza mtagusano kati ya hadhira na msimulizi (rej. Wamitila 2008). Unukuzi huu wa aina tofauti ya tanzu katika utanzu unaotolewa huongeza ladha. Kwa hivyo, fanani anasisimua hadhira yake kwa uwezo wake wa kutumia tanzu nyingi ndani ya utanzu mmoja mkuu kwa wakati mmoja.

3.0 HITIMISHO

Makala hii inadhihirisha kuwa mwingilianotanzu uliobainishwa katika miviga ya *mwaka kogwa* unaisaidia kuibuka na uwezo wa mwingiliano-majukumu unaotekelezwa kwa namna mbalimbali: kujenga miviga ya *mwaka kogwa*; mbinu ya kuhalalisha maoni ya fanani; kuonyesha umahiri; kuisitiza na kupanua maudhui; kutoa muhtasari na majumuisho; kufikirisha jamii; kueleza na kurithisha historia; na kuchangamsha hadhira. Njia hizi anuai huiwezesha miviga ya *mwaka kogwa* kutekeleza majukumu yake mbalimbali kwa wakati mmoja.

MAREJELEO

- Barber, K. (1989). Interpreting *Oriki* as History and as Literature katika Barber, K. na Farias, P. F. (1989). (Wah). *Discourse and it's Disguises: The Interpretation of African Oral Text*. Birmingham: Centre of West African Studies.
- _____ (1991). *I Could Speak until Tomorrow*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bukenya, A. S. ; M. Gachanja na J. Nandwa. (1997). *Oral Literature; A Senior Course*. Nairobi, Longhorn.
- Chesaina, C. (1991). *Oral Literature of The Kalenjin*. Nairobi: EAEP Ltd.
- _____ (1997). *Oral Literature of The Embu and Mbeere*. Nairobi: EAEP Ltd.
- Herman, L. (2011). Dhima ya Mwingilianomatini kwenye Hadithi za Watoto katika Kiswahili, katika Malangwa, P. S. na L. H. Bakize. (Wah). (2011). *Kioo cha Lugha*. (Juz 9). Dar es Salaam: TATAKI.
- Kalogirou, T na E. Vasso. (2012). *Building Bridges between Texts: From Intertextuality to Textual Reading and Learning*. Greece: Kapodistrian University of Athens Press.

- Maitaria, J. N. (2010). Methali kama Fomula ya Uwasilishaji wa Ushauri wa Kiswahili: mfano wa Mashairi ya Abdilatif Abdalla, katika) *Kioo cha Lugha*. (Juz 8).Kur.... Dar es Salaam: TATAKI.
- McCaskie, T. C. (1989). "Asantesem": Reflections on Discourse and Text in Africa, katika Barber, K. na Farias, P. F. (1989) (Wah). *Discourse and it's Disguises: The Interpretation of African Oral Text*. Birmingham: Centre of West African Studies.
- Namulundah, F. L. (2011). *The Bukusu of Kenya: Folktales, Culture and Social Identities*. Carolina: Carolina Academic Press.
- Sengo, T. S. Y. na Wengine. (1987). *Fasihi Simulizi: Sekondari na Vyuo*. Dar es Salaam: TUKI.
- Senkoro, F. E. M. K. (2011). *Fasihi*. Dar es Salaam: KAUTTU Ltd.
- Tonkin, E. (1989). Oracy and Disguises of Literacy, katika Barber, K. na Farias, P. F. (1989) (Wah). *Discourse and it's Disguises: The Interpretation of African Oral Text*. Birmingham: Centre of West African Studies.
- Tsui, W. M. (2008). Basotho Oral Poetry at the Beginning of the 21st Century. Tasnifu ya Uzamivu, Chuo Kikuu cha Afrika Kusini.
- White, L. (1989). Poetic License: Oral Poetry and History, katika Barber, K. na Farias, P. F. (1989). (Wah). *Discourse and it's Disguises: The Interpretation of African Oral Text*. Birmingham: Centre of West African Studies.